

Natalia Czaja

Jak pomóc nauczycielom w przekazywaniu młodzieży wartości?

Studia Pedagogiczne. Problemy Społeczne, Edukacyjne i Artystyczne 20,
317-324

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jak pomóc nauczycielom w przekazywaniu młodzieży wartości?

Ogólnopolskie seminarium, które odbyło się w dniach 8–9 marca 2011 r. w Lublinie zrodziło się – by zacytować słowa przewodniczącego i jednego z opiekunów merytorycznych tego wydarzenia: prof. dr. hab. Sławomira Jacka Żurka – „z potrzeby serca”. Wszelkie rozważania prelegentów były skupione wokół głównego tematu spotkania, który brzmiał: *Jak pomóc nauczycielom w przekazywaniu młodzieży wartości? Wartości i wartościowanie w edukacji humanistycznej*¹.

Otwarcie obrad zostało zainaugurowane przez Rektora KUL, który wyraził słowa troski o szerzenie tzw. edukacji wartościowej wśród uczniów, by mogli oni uzyskać pełnię swej osobowości. Wspomniał również, cytując słowa Krzysztofa Zanussiego, że „to my jesteśmy w kryzysie, nie wartości” i że kryzys dotyczy naszego przeżywania. Jako drugi podczas otwarcia obrad zabrał głos prof. dr. hab. Krzysztof Biedrzycki z Instytutu Badań Edukacyjnych, który przekazał przesłanie tego seminarium: „należy wychowywać uczniów do wartości, które są fundamentalnym problemem w polskiej szkole XXI wieku, ale których obowiązek krzewienia wpisany jest w dokument podstawy programowej”. Stwierdził także, że należy poddać refleksji, jakie wartości chcemy przekazywać w rzeczywistości szkolnej polskiemu uczniowi, aby ten stał się człowiekiem w pełni wartościowym. Krzysztof Babisz z kolei zachęcał, aby spotkanie to stało się inspiracją dla nauczycieli, którzy winni przenosić ucznia w świat aksjologii.

¹ Temu kolejnemu spotkaniu naukowemu z cyklu: „Badania i polityka edukacyjna” patronowali: Wojewoda lubelska – Genowefa Tokarska, Rektor KUL – ks. prof. dr. hab. Stanisław Wilk oraz Kurator Oświaty w Lublinie – mgr Krzysztof Babisz. Sama idea tego, transmitowanego przez telewizję internetową, seminarium dotyczącego szeroko rozumianej aksjologii w edukacji humanistycznej została zorganizowana we współpracy z warszawskim Instytutem Badań Edukacyjnych, Katedrą Dydaktyki Literatury i Języka Polskiego KUL, Katedrą Dydaktyki i Edukacji Szkolnej KUL, a także Wydziałem Kultury Urzędu Miejskiego w Lublinie.

Pierwsza sesja plenarna poświęcona została problematyce wartości i wartościowania w nauce. Wykład inauguracyjny zaprezentował ks. prof. dr hab. Andrzej Szostek (KUL). Swoją wypowiedź oparł na podstawowej – jego zdaniem – wartości dla nauki, jaką jest prawda, która jest źródłem wiedzy. Praktyczny wymiar tej ostatniej daje pewne wartości (w tym radość poznania), które ubogacają istotowość człowieka. Podkreślił, że jest to humanistyczny fundament prawdy i wiary. Omówił również inne ideały oraz wartości, które powstają na filarach prawdy, a także nauki (naukowe szukanie prawdy). Zaliczył do nich: racjonalność (przekonujące są argumenty, a nie emocje), systematyczność, obiektywność, kreatywność (zdolność widzenia danego problemu na nowo), krytycyzm (widzenie niejasności w nauce), uczciwość (tą wartością powinien odznaczać się nie tylko człowiek nauki), pokorę (wartość ta odczuwa jednostronnego patrzenia na zastany problem), otwartość, samokrytycyzm, dociekliwość (wiąże się m.in. z interdyscyplinarnością), nieustępliwość (należy jednak znać granice dociekania prawdy; istnieją prawdy, których dociekanie jest zabronione). Wszystkie wymienione wyżej wartości należy – zdaniem autora wypowiedzi – przenieść umiejętnie w szkolną rzeczywistość, krzewiąc je wśród uczniów. Jest to zasadnicza rola nauczyciela, który sam winien respektować przekazywane wartości, odznaczać się prawdą i co więcej: „zarządzać czynami, a nie słowami”. Kończąc swój wykład, ks. Szostek podkreślił, odnosząc się do etymologii słowa seminarium (łac. *seminare* – siał), że humanistyczna wartość nauki polega na tym, aby prawda nie była Bogiem dla człowieka, a jedynie mu służyła.

Wykład ten rozpoczął krótką dyskusję pomiędzy słuchaczami, natomiast prelegent ustosunkował się do ich głosów. Stwierdził on, że „etos nauki, który zaczyna się w szkole, pomimo że jest uwarunkowany światopoglądowo, powinien być apolityczny”, a także, że nie należy ideologizować nauki. Sama natomiast prawda powinna być „bezprzymiotnikowa”. Uczciwy człowiek nauki stawia pytania po to, by na nie odpowiedzieć, a nie po to, by wszczynać spór; zależy mu, aby osiągnąć prawdę, a nie rozmazać znaczeniowo problemu, który jest badany.

Kolejna sesja plenarna została podzielona na dwie grupy tematyczne. Pierwsza z nich dotyczyła zjawiska występowania wartości w polonistyce szkolnej i uniwersyteckiej, druga natomiast – zjawiska wartości ważnych dla współczesnej młodzieży (na podstawie badań ankietowych). W pierwszej grupie głos zabrano kilku badaczy, którzy poruszali takie kwestie, jak: obecność tematyki aksjologicznej w dokumencie nowej podstawy programowej z języka polskiego – Sławomir Jacek Żurek, funkcjonowanie triady platońskiej w kształceniu kulturowo-literackim w liceum ogólnokształcącym – Iwona Wróbel, oddziały-

wanie uniwersyteckiej dydaktyki literatury na szkolną edukację polonistyczną w aspekcie aksjologicznym – Anna Janus-Sitarz, zaangażowanie nauczycieli polonistów w przekazywanie wartości w szkole średniej – Monika Kapuścińska, problem oceniania i wartościowania polonistycznych osiągnięć ucznia – Marek Pieniążek. W drugiej grupie natomiast tematyka spotkania oscylowała pomiędzy różnymi typami badań (w tym ankietowych), które z różnych punktów widzenia (socjologii, psychologii, dydaktyki) wykazywały, jakie wartości ważne są dla współczesnej młodzieży. Zostały tu opracowane wyniki badań i poruszone takie tematy, jak: postawy moralne polskiej młodzieży (18–24 lata) w świetle badań socjologicznych – rekonstrukcja segmentów wartości w ujęciu Helmuta Klagesa przez Grzegorza Adamczyka; współczesna młodzież pokoleniem bezrefleksyjnym (sytuacja aksjologiczna młodzieży w dobie kultury obrazkowej) – badania Barbary Gelczewskiej w warszawskich liceach ogólnokształcących; od wartości do wartościowania – przedstawienie przez Elżbietą Brandenburską komentarzy i wniosków płynących z ankiety aksjologicznej (przejawiająca się niepewność ładu aksjologicznego wśród młodzieży, uproszczone wartościowanie oraz problemy ze zdefiniowaniem wyznawanych wartości przez młodzież); osobowościowe uwarunkowania preferowanej hierarchii wartości u osób w okresie dorastania i wczesnej dorosłości na przykładzie pięcioczynnikowego modelu osobowości Paula Costa i Roberta McCrae’a (koncepcja „Wielkich Piątek”) – referat Justyny Kurtyki-Chałas. Powyższe wystąpienia podsumował prowadzący obrady – Krzysztof Biedrzycki, który zaznaczył, że należy tworzyć pola semantyczne o wartościach, czyli uczyć mówienia o wartościach zarówno uczniów, jak i nauczycieli.

Trzecia sesja plenarna poświęcona została zagadnieniu wartościowania w literaturoznawstwie i filologii. Jako pierwszy referat swój wygłosił Andrzej Stoff, który poruszył problem obecności tematyki aksjologicznej w nauce o literaturze. Jego zdaniem rolą literatury jest uobecnianie wartości w rzeczywistości. Autor wysunął dwa postulaty, które ze sobą korespondują. Pierwszy z nich dotyczył takiej radykalnej przebudowy teorii literatury, aby literatura była w ścisłym związku z rzeczywistością (zasada analogii); drugi natomiast, aby powrócić do osobowego ujmowania literatury (od strony przeżyć czytelnika i autora). Z kolei Andrzej Tyszczyk omówił wartość czasu w literaturze i literatury w czasie. Podkreślając fakt, że literatura ma spore możliwości odtwarzania struktury czasu, przywołał na Ingardenowską wielofazowość, linearność oraz możliwość konstrukcji świata przedstawionego, uzasadniając, że czas jest składnikiem kompozycyjnej warstwy zdarzeń, podczas gdy literatura jest obszarem konceptualizacji czasu. Pozornie wartość i czas są pojęciami biegunowo

przeciwstawnymi (czas niszczy wartości, wartości chcą przezwyciężyć czas), ale czas stanowi nieodłączny warunek bycia wartości. Kategorię czasu można zrozumieć w takiej formie, w jakiej można go językowo zapisać (logocentryzm). Prelegent zaznaczył jednak, że współcześnie mamy do czynienia z kryzysem kultury logocentrycznej związanej z dominacją „rewolucji wizualnej”. Stwierdził, że współczesne kształcenie winno uwzględniać lekturę respektującą integralność tekstów literackich oraz brak rezygnacji z czasowo wypracowanych form porządkowania literackiego.

Krzysztof Biedrzycki omówił temat samej istoty interpretacji i wartościowania na konkretnym przykładzie tekstu Zbigniewa Herberta *Damastes z przydomkiem Prokrustes mówi*. Wniosek płynący z tej interpretacji dotyczy uwikłania samej lektury – traktowanej jako zdarzenie, spotkanie czytelnika z tekstem – w szereg kontekstów, a także kwestii samego odczytania tej lektury, które zależy od tego, z jakim „przed-sądem” podejmiemy do niego, mówiąc językiem Hansa Geорга Gadamera. Jako następny głos zabrał Jakub Lichański. Autor zajął się etycznymi i merytorycznymi konsekwencjami błędu atrybucji, który powoduje konsekwencje w fałszywym postrzeganiu nauki (na przykładzie błędu Tadeusza Kotarbińskiego dotyczącego traktatów o eryście Maksymosa z Tyru). Ostatnim referentem w tej sesji był Kordian Bakula, który na przykładzie fragmentów *Kwiatków św. Franciszka* dowodził, że pedagogika franciszkańska (kara stoi w centrum, a umartwianie i poniżanie ciała jest funkcją kary) jest ideą antyhumanistyczną, antyludzką, antywartościową, stąd niepotrzebną, wręcz zbędną praktyką do omawiania w szkole. Koncepcja wysnuta przez Bakulę wzbudziła ogólną dezaprobatę uczestników seminarium, którzy polemizowali przede wszystkim z argumentami przedstawianymi przez prelegenta.

Półgodzinna sesja plakatowa koncentrowała się w głównej mierze wokół zagadnień aksjologii w polskiej praktyce edukacyjnej. Zaprezentowano tam innowacyjne rozwiązania dydaktyczne w formie metaplanu każdego z twórców plakatu, można było także porozmawiać z jego autorem. Czwarta, kolejna sesja plenarna dotyczyła świata wartości uczniów. Jako pierwsza wystąpiła Małgorzata Karwatowska, która poruszyła zagadnienie preferencji aksjologicznych współczesnej młodzieży licealnej z Lublina na podstawie badań ankietowych. Pozytywny obraz wyłaniający się z tych badań napawa nadzieją, że wartości deklaratywne są jednocześnie tymi urzeczywistnianymi przez badaną młodzież. Następnie Joanna Jaklińska-Ciągło opowiedziała słuchaczom o procesualnym wzbogacaniu struktur semantycznych w języku uczniowskim w aspekcie aksjologicznym, przywołując swoje badania przeprowadzone wśród uczniów gimnazjum. Swój wywód podsumowała stwierdzeniem, że tylko świadoma

współpraca nauczyciela i ucznia (dyskurs) może poszerzyć efekty w zakresie aksjolingwistycznym. Następną osobą prezentującą referat na temat wartości w języku młodzieży była Anna Wileczek z UJK w Kielcach, która przedstawiła zagadnienie dotyczące aksjologii relacji interpersonalnych w socjolekcie młodzieżowym. Zaprezentowanie wyników badań przeprowadzonych wśród gimnazjalistów oraz kwerendy stron internetowych, a także przytaczanie przez mówiącą wielu przykładów z socjolektu młodzieżowego (młodomowy), zarysowało obraz polskiej młodzieży, dla której wartością nadrzędną stają się wartości allocentryczne, związane jednak z powierzchownymi, „networkowymi” kontaktami. Żyjąc w ponowoczesnym świecie, młodzi ludzie są pozbawieni głębszych osobowych więzi emocjonalnych z innymi, a wszelkie związki i relacje budowane i podtrzymywane są głównie na portalach społecznościowych. Wszystkie znaczenia wartości są nadawane tu przez językowy kod młodzieżowy, który jest nawartościowany pozytywnie bądź negatywnie (waloryzacja pozytywna/negatywna). Autorka podkreśliła, że język ojczysty również powinien być wartością dla współczesnej młodzieży, podobnie jak umiejętność operowania różnymi odmianami języka stosownie do odbiorcy, celu i okoliczności.

Ostatnia, piąta sesja pierwszego dnia seminarium, była panelem dyskusyjnym z udziałem Jadwigi Puzyniny, Doroty Zdunkiewicz-Jedynak, Agnieszki Mikołajczuk, prowadzonym przez Jerzego Bartmińskiego, który jako pierwszy zabrał głos, ukazując cztery aspekty ważne z punktu widzenia rozpatrywania wartości w szerokim znaczeniu tego słowa, takie jak: 1. język jest narzędziem wartościowania; 2. ważna jest jakość języka (jakie są kryteria wartościowania języka przez dorosłych i młodzież?); 3. wartości deklaratywne i wyznawane (czy można uczyć o wartościach, samemu ich nie wyznając?); 4. czy istnieją wartości „zadane”? Włączając się do dyskusji, J. Puzynina wyróżniła trzy zasadnicze rozumienia dotyczące wartości: narzędzie wartościowania (funkcja elementów wartościujących w wypowiedziach), źródło informacji (znaczenia aksjolingwistyczne), odnoszenie się wartości do języka i jego odmian (funkcja metajęzykowa). Następnie D. Zdunkiewicz-Jedynak zwróciła uwagę na instrumentalne traktowanie języka jako narzędzia informowania i zabawy przez coraz to młodsze pokolenia. Według referentki, język sam w sobie jest wartością, księgą, w której odcisnięta jest tradycja, kultura, obyczajowość, a nie jest jedynie narzędziem sprawnej komunikacji. Podkreśliła również, jak ważny jest estetyczny i etyczny wymiar każdej wypowiedzi. Kontynuując rozważania poprzedniczek, A. Mikołajczuk zastanawiała się, jakie jest miejsce szkoły w kształtowaniu wartości wśród młodzieży oraz jaka jest rola dorosłego, który powinien nie tylko mówić o wartościach, ale też dawać ich świadectwo swoją osobą oraz

ureczywistniać je poprzez wspólne z uczniem działanie, na tekstach. Przywołała ponadto najnowsze, neurobiologiczne uwarunkowania rozwoju człowieka, które świadczą o tym, że wymagania i nauczanie dziecka, np. o wartości patriotyzmu, powinny być adekwatne do wieku i poziomu rozwoju dziecka. W innym przypadku konkretna wartość nie zostanie przez ucznia przyswojona. Po tych rozważaniach rozgorzała dyskusja uczestników panelu, ciesząca się również zainteresowaniem słuchaczy zgromadzonych na sali. Swe wątpliwości wyraził m.in. Marek Pieniążek, który podał w wątpliwość, czy język na pewno jest jedynym bezwzględny nośnikiem wartości i czy istnieją one poza nim. Następnie głos w dyskusji zabrała Krystyna Chałas, która podkreśliła, że najmłodsze dzieci lepiej rozumieją istotę wartości niż dzieci starsze oraz młodzież. J. Puzynina zaznaczyła, że należy bronić wartości uniwersalnych w polskich szkołach, natomiast J. Bartmiński dodał, że za proces ten są odpowiedzialni nauczyciele wszystkich przedmiotów.

W drugim dniu konferencji poruszono nie mniej ważne aspekty z zakresu aksjologii. Tego dnia sesję rozpoczęły wystąpienia, które miały pokazać, jak wychowywać do wartości. Pierwsze z nich wygłosiła Beata Komorowska, która zajęła się specyfiką wychowania ku wartościom dziecka w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym, w okresie, gdy kształtuje się „kręgosłup moralny” młodego człowieka. Referentka zestawiała kategorie pojęciowe dotyczące wartości i ich urzeczywistniania. Poprzez analizę wyników swoich badań doszła do następujących wniosków: badane dzieci lepiej znają wartości, potrafią je definiować i urzeczywistniać lub wskazywać na sposoby ich realizacji niż ich starsi koledzy. Podała ponadto wskazówki dla nauczycieli, którzy powinni stać się autorytetami dla dzieci w zakresie wartości. Jej zdaniem, należy wprowadzać szerokie spektrum wartości, kształtować aksjologiczny aparat pojęciowy, zwracać uwagę na pełne i prawdziwe rozumienie istoty wartości.

Maria Romanowska, przybliżając w swoim wystąpieniu kwestię wartości i oceniania w dydaktyce szkolnej oraz podczas egzaminów na podstawie analizy wypracowań maturalnych, poruszyła istotny problem pomiędzy tym, co uczniowie deklarują, a tym co urzeczywistniają (wartości własne i właściwe) na przykładzie jednego z wypracowań uczniowskich. Stąd też zrodziło się pytanie, czy można, a jeśli tak, to w jaki sposób oceniać wartości wyznawane przez ucznia. Rozwiązaniem jest połączenie modelu holistycznego z analitycznym podczas oceniania tego typu prac.

Stanisław Bortnowski próbował odpowiedzieć na pytanie, czy uczenie literatury w szkole może dzisiaj jeszcze umacniać wartości? Doszedł do wniosku, że uczenie literatury w XXI wieku z wielu powodów nie może umacniać wartości,

że wpływ literatury na czytelnika jest złudzeniem i że w dobie technicyzacji życia jest to trudne zadanie. Zaznaczył jednak, że – pomimo wyżej wymienionych trudności – następuje swoisty paradoks polegający na tym, że sama obecność literatury na lekcjach jest sytuacją wychowawczą, że „bez literatury i sztuki bylibyśmy zredukowani w swym człowieczeństwie”. Dlatego, jego zdaniem, tak ważne są szczerze rozmowy o świecie i ludziach na lekcjach szkolnych. Należy sobie uświadomić, że siłą wychowywania nie są twierdzenia, ale pytania. Kontynuując wcześniejsze rozważania dyskutantów na temat sposobu oceniania wartości na egzaminach, swój referat zaprezentowała Małgorzata Kosińska-Pułka, która zastanawiała się, czy są w ogóle możliwe zadania egzaminacyjne z zakresu aksjologii? Odpowiedziała twierdząco, zaznaczając jednak, że jest to tylko możliwe, jeśli zadania egzaminacyjne pomogą zaistnieć uczniowi w świecie wartości.

Przedostatnia sesja plenarna poświęcona została zagadnieniom świata wartości i współczesnej kulturze. Rozpoczynający ją ks. Leon Dyczewski poruszył kwestie współczesnej kultury wysokiej i popularnej w aspekcie wartości oraz wartościowania. Mówiąc o zagrożeniach płynących ze współczesnej kultury, powiedział, że „wartości są kruche, ale człowiek bez wartości nie istnieje”. Z kolei Leszek Pułka na przykładzie licznych obrazów zaczerpniętych z życia codziennego poruszył sprawę dominacji estetyki kiczu w kulturze współczesnych mediów. Zasygnalizował, że współczesny człowiek żyje w społeczeństwie aksjologicznie zdewastowanym, w którym zasadnicze wartości (triady aksjologiczne) rozmywają się. Zagadnienia problematyki wartości w społeczeństwie wielokulturowym przybliżyła obecnym Krystyna Bleszyńska. Przytaczając i wyjaśniając dwa istotne pojęcia: relacji międzykulturowych i polityki międzykulturowej, ukazała zasadnicze zjawiska dotyczące omawianego aspektu, a mianowicie: kryzys więzi społecznych i poczucia wspólnoty, etnicyzację i hybrydyzację kulturową przestrzeni wychowawczych, bezdomność kulturową, relatywizm norm i wartości, anomie tożsamości. Pokazała również na przykładzie dwu orientacji: radykalno-leseferycznej i liberalnej, jak można rozwiązać wszelkie trudności związane z wartościami w społeczeństwach wielokulturowych. Ostatnim uczestnikiem sesji w tym panelu był Mariusz Jędrzejko, który przedstawił konkretne dane płynące z badań dotyczących nowych modeli zdobywania wiedzy przez współczesną młodzież, a także problemów z tym związanych. Omówił również kwestię cyberprzestrzeni i płynących z niej zagrożeń edukacyjnych, ilustrując to konkretnymi przykładami.

Ostatnia już, ósma sesja plenarna dotyczyła edukacji oraz wychowania do wartości, a także kwestii, ku jakim wartościom i w jaki sposób wychowywać młodzież. Panel rozpoczęła Jolanta Choińska-Mika, która z punktu widzenia

historyka podkreśliła rolę i wagę nauczania historii oraz zaznaczyła, iż nauka tego przedmiotu przekazuje ponaduniwersalne wartości, ale też jest wartością samą w sobie. Wojciech Małecki w swej wypowiedzi niejednokrotnie podkreślał dwie fundamentalne, jego zdaniem, wartości, do których należy wychowywać młodzież: odpowiedzialność i uczciwość, natomiast ks. Adam Maj poddał refleksji problem, co powinno stać w centrum nauczania szkolnego. Z kolei wypowiedź K. Chałas była niejako podsumowaniem wieńczącym cały cykl seminarium poświęconym szeroko rozumianym wartościom. Uwagę słuchaczy zwróciły tu kardynalne słowa koreferentki, że wartości można rozwijać poprzez wychowanie i kształcenie, które są procesami. Należy to robić przez wzbogacanie programów nauczania w coraz to szersze treści aksjologiczne. Przywołując horyzonty aksjologiczne (hierarchia prorozwojowa człowieka) i podkreślając, że nie ma kryzysu wartości, a jedynie istnieje kryzys naszego podejścia do nich, autorka zakończyła merytoryczną część seminarium, która okazała się sukcesem dydaktyczno-naukowym dwu instytucji: KUL oraz IBE.

Natalia Czaja (Kielce)